घरायसीनिर्णय प्रक्रियामामहिलाको भूमिका
(सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्रीमहिलाहरुको एक अध्ययन)

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
समाजशास्त्रविषयको, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो बर्षको शोध-पत्र को
आवश्यकता पूरा गर्नका लागितयार पारिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

परेगबहादुर शाही

रोल्न नं. : २८२१०४/०६९

र नं. ९-२-२१-५०८-२००६

समाजशास्त्र केन्द्रियविभाग

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

त्रिभुवनविश्वविद्यालयकक

मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालयमानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत समाजशास्त्रविषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागिआंशिकआवश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत**घरायसीनिर्णय प्रक्रियामामहिलाको भूमिका(सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्रीमहिलाहरुको एक अध्ययन**)विषयकशोधपत्र**परेग बहादुर शाही**मेरो निर्देशन, सुझावतथा सुपरिवेक्षणमा रहि तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु । अतःशोधपत्रको अन्तिममूल्याङ्कनकोलागि म सिफारिस गर्दछु ।

....

रामके.सी.

शोधनिर्देशक

मितिः२०७३/१२/....

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

घरायसीनिर्णय प्रक्रियामामहिलाको भूमिका(सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्रीमहिलाहरुको एक अध्ययन)शीर्षकमात्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकाय, समाजशास्त्र केन्द्रीयविभागकीर्तिपुरमा समाजशास्त्रविषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमाअध्ययनगर्ने **परेग बहादुर शाहीले** प्रस्तुतगर्नु भएको शोधपत्रलाई यस विभागद्वारा स्वीकृतिप्रदानगरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति **हस्ताक्षर**

प्रा.डा. तुल्सीरामपाण्डेय ....
विभागीयप्रमुख
समाजशास्त्रकेन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

रामके.सी. ....
शोधनिर्देशक
समाजशास्त्रकेन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

प्रा.टिकारामगौतम ....
वाह्यनिर्देशक
समाजशास्त्र केन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

मिति२०७३/१२/......

कृतज्ञतज्ञापन

हुम्लाजिल्लाको सिमीकोट वडा नं ३ र ६ तल्लोगाँउमा केन्द्रित रहेर क्षेत्रीजातिको घरायसीनिर्णय प्रकृयामामहिलाको भुमिकाको अवस्थाकस्तो छ भन्ने बारेमाखोज गर्ने मेरो कोशिसमा अनेकौ विद्धानहरुबाट प्ररणामिलेको छ । यस अध्ययनलाई व्यवस्थित र स्तरिय ढंगबाटअगाडी बढाउन,अनुसन्धानको गरिमाप्रति सधै सचेत रहेर कार्यक्षेत्रमाजुट्न र खोजसँग सरोकार रहेका तथ्याङ्क संकलनगर्न तथाशोधपत्रको छविलाई कायम राख्न मेरो शोध निर्देशक राम के.सिको प्ररेणामुलकमार्गदर्शक प्रतिहार्दिक आभार व्यक्तगर्दछु ।

समाजशास्त्रविभागकाप्रा.डा.तुल्सीरामपाण्डेयज्युका साथै मेरो शोध पत्र लेखनमा प्ररणादिनुहुने सम्पुर्ण गुरु गुरुमा र विभाग परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञताज्ञापनगर्दछु । शोधपत्रतयार पार्ने अवस्था देखि लेखनलाई अन्तिम रुप दिने समयसम्मविदेशीतथा स्वदेशिविद्धानहरुको प्रकाशित कृतिहरु अनुसन्धानप्रतिवेदन र विचारहरु अन्यन्तउपयोगी रहेको छ । ती सबै विचार तथासिद्धान्तका स्रष्टाप्रतिहाद्धिक कृतज्ञताज्ञापनगर्दछु ।

मेरो शोधकार्यमाउत्तरदाताहरुको रुपमामात्रै नभई आफ्नो घरायसीनिर्णय प्रक्रियामामहिलाको भुमिकामा सामाजिक,साँस्कृतिक रहनसहनआदिको बारेमायर्थाथ जानकारी दिई तथ्याङ्क संकलनगर्नमा सहज रुपमा सहयोग गर्न सिमीकोट गएका क्षेत्रीमहिलापुरुषप्रति मेरो सद्भावजाहेर गर्दछु साथै यस अध्ययनको दौरानमाआवश्यकअध्ययन सामाग्रीउपलब्ध गराई सहयोग गर्ने शक्ति नेपाल,राष्ट्रियमहिलाआयोग संस्थाप्रति कृतज्ञताप्रकटगर्दछु ।

हर समय पढाइ नै जीवनको महत्वपुर्ण पक्षहो यसलाई अगाडीबढाउनु पर्छ भनी सल्लाहदिने अत्यन्तमिलनसार मित्रलाई धन्यवाददिनचाहन्छु । त्यस्तै मलाई प्रत्यक्षवाअप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्ने मित्रहरुलाई धन्यवाददिनचाहन्छु ।

विशेषतःमलाई बोलीफुटे पछिशिक्षाको उज्यालो मार्गतर्फ डोह्-याउदै त्रिभुवनविश्वविद्यालयको प्राङगढमाउभ्याउन अनेक समस्या सँग संघर्षरत मेरा आमाबुवादाजु प्रति सदाको ऋणी छु । पढ्नकालागि सधैं अभिप्ररित गर्ने मेरा सम्पुर्ण आफन्तप्रतिआभार व्यक्तगर्न चाहन्छु ।

परेगबहादुरशाही

विषयसूची

पेज नं.

अध्यायएकःपरिचय **१–१०**

१.१अध्ययनको पृष्ठभूमी १

१.२समस्याको कथन ७

१.३अध्ययनको उद्देश्य ८

१.४अध्ययनको महत्व ९

१.५ अध्ययनको संगठन १०

अध्यायदुई :सन्दर्भ साहित्यको अध्ययन **११–२९**

२.१सैद्धान्तिकअवधारणा ११

२.२महिलाशसक्तीकरण १६

२.३महिलाको स्थिति १९

२.४सामाजिक सांस्कृतिक दृष्टिकोण २३

अध्यायतिनःअनुसन्धानपद्धती **३०–३६**

३.१ अध्ययनक्षेत्र ३०

३.२ क्षेत्रछनौटको औचित्य ३०

३.३ अनुसन्धानढाँचा ३१

३.४ तथ्यांकका स्रोतहरू ३२

३.५अध्यनको समग्रता ३३

३.६नमूनाछनौट ३३

३.७तथ्यांक संकलनविधिहरू ३४

३.७.१ अवलोकन ३४

३.७.१ अन्तरवार्ता अनुसुची ३५

३.८ तथ्यांकविश्लेषणप्रक्रिया ३५

३.९ अध्ययनसिमा ३६

अध्याय- चार : उत्तरदाताको व्यक्तिगततथापारिवारिक पृष्ठभूमि **३७–५०**
४.१व्यक्तिगतपृष्ठभूमि ३७
४.१.१ उमेर ३७
४.१.२ वैवाहिकस्थिती ३८
४.१.३विवाहगर्दाको उमेर ३९
४.१.४साक्षरता शैक्षिकस्थिति ४०
४.१.५कृषि पेशाबाहेक अन्य पेशाको विवरण ४१
४.१.६बार्षीक आम्दानीतथा स्वामित्वको अवस्था ४२
४.२उत्तरदाताको पारिवारिक पृष्ठभूमि ४३
४.२.१पारिवारको आकार ४३
४.२.२घरमूली ४४
४.२.३परिवारको भुस्वामीत्वको ४५
४.२.४ परिवारको मुख्यआयस्रोत ४६
४.२.५परिवारको सदस्यहरूको उमेरगततथा लैंगिकविवरण ४७
४.२.६परिवारको सदस्यको साक्षरता/शैक्षिकस्थिति ४८
४.२.७ परिवारका सदस्यको पेशातथाव्यवसाय ४९

अध्याय - पाँच : घरायसीनिर्णय प्रकृयामामहिलाको भूमिका **५१–६७**
५.१ कृषिउत्पादन बेच्ने/किन्ने तथाअन्नउत्पादनमामहिलाको संलग्नता ५२
५.२ ऋणलिने दिने प्रकृयामामहिलाको निर्णय अधिकार ५३
५.३ जमीनमाथिको स्वामीत्वको अवस्था ५६
५.४जन्माउने सन्तानको संख्यकाको निर्णयकर्ता ५८
५.५ साक्षरताकक्षामामहिला सहभागीतातथानिर्णायकभूमिका ६०
५.६ सामुदायिक समुहमा सहभागीतातथाविचार अभिव्यक्तिको अवस्था ६१
५.७तालिममामहिला सहभागितातथानिर्णायकभूमिका ६३
५.८महिला पुरुषको सम्बन्ध : स्वतन्त्रतापूर्वक घरायसी समस्या समाधानतथा

सामाजिकप्रथामा ६४

५.९घरायसीनिर्णयमाप्रभावपार्ने तत्वहरू ६६

अध्याय - छःसारांश, निष्कर्ष **६८-७३**

६.१ सारांश ६८

६.२ निष्कर्ष ७१

सन्दर्भग्रन्थ सुची **७४-७५**

Reference **७६-७७**

परिशिष्ट **७८-८२**

तालिका सूची

पेज नं.

तालीका नं. १उमेरको आधारमाउत्तरदाताको विवरण	३७
तालिका नं. २ वैवाहिकस्थिती	३८
तालिका नं. ३ विवाहगर्दाको उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण	३९
तालिका नं. ४ : शैक्षिकअवस्थाको विवरण	४०
तालिका नं ५ पारिवारको संख्याको आधारमापारिवारीक आकार	४३
तालिका नं ६ : घरमुलीको आधारमाउत्तरदाताकोविवरण	४४
तालिका नं. ७ भु- स्वामीत्वको विवरण	४५
तालिका नं. ८ पारिवारीक मूख्यपेशातथाव्यवसाय	४६
तालिका नं ९ :उत्तरदाताको परिवारका सदस्यको उमेरगततथा लैङ्गिकविवरण	४७
तालिका नं १० : परिवारका सदस्यको साक्षरता/शैक्षिकस्थिती	४८
तालिका नं. ११ उत्तरदाताको परिवारका सदस्यको पेशातथाव्यवसाय	५०
तालिका नं. १२ बेच्ने/किन्ने काममामहिलाको संलग्नता	५२
तालिका नं १३: उत्पादनगर्ने अन्न रोजाइमामहिलाको निर्णय	५२
तालिका नं. १४ ऋणलिने/दिने मामहिलाको भूमीका	५३
तालिका नं. १५ घरायसीखर्चमामहिलाको भूमीका	५५
तालिका नं १६ : जमीनकिन्ने काममाउत्साहितगर्ने निर्णयकर्ता	५७
तालिका नं. १७ : पारिवारीक संख्यामाथिको निर्णय अधिकार	५८
तालिका नं. १८ : छोराछोरीको शिक्षा	५९
तालिका नं. १९ : साक्षरताकक्षामा सहभागी गराउने निर्णयकर्ता	६१
तालिका नं. २० : विचार अभिव्यक्तिको अवस्था	६३
तालिका नं. २१ : तालिममा सहभागिताको विवरण	६४
तालिका नं. २२ : निर्णयमाप्रभावपार्ने तत्वहरू	६६

चित्र सूची

पेज नं.

चित्र नं. १: कृषिबाहेक अन्य पेशाको विवरण	४२
चित्र नं २ : आर्थिक कारोबारमामहिला सहभागीता	५४
चित्र नं. ३: जमीनमाथिको स्वामीत्वको अवस्था	५६
चित्र नं ४: स्थाई परिवार नियोजनाप्रयोगकर्ता	५९
चित्र नं. ५: सामुदायिक समुहमा सहभागीताको अवस्था	६२